

İTTİHAD-I İSLAM'A MİLİS TAKVİYESİ ÇABALARI: HAMİDİYE ALAYLARI

Abdusselam ERTEKİN**

Öz

Hamidiye Alayları, Sultan II. Abdülhamid tarafından 1890 yılında Sünni aşiretlerden oluşturulan silahlı hafif süvari alaylarıdır. Alaylar, göçebe/yarı göçebe Türk, Arap ve Kürt aşiretlerden teşkil edilmiştir. Hamidiye Alaylarının kuruluş amacına yönelik yaklaşımlar genel olarak; Ermeni tehdidine karşı bir girişim, İran sınırı ve aşiret geçişlerini kontrol altına almak, Rusya'nın güneye inmesini engellemek, Kürtlerin ulusal bilincini engellemek, orduya süvari birlikler kazandırmak, aşiretlerin devlete itaatlerini sağlamak vb. şeklinde sıralanabilir. Bu farklı yaklaşımların temel sebebi alaylara dâhil olan herhangi bir (tek) aşiret üzerinden genelleme yapılmasıdır.

Hamidiye Alaylarına dahil edilen aşiretlerin tamamına bakıldığında, Sultan II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam/Panislamizm/İslam Birliği politikasına uygun hatta İttihad-ı İslam'ın milis güçleri olarak tasarlanmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Anadolu'da Türk-Kürt-Arap aşiretlerinden 65 alay teşkil edilmiştir. Bu alaylara dahil olan aşiretlerin tümü Sünni olup bu konuda hiçbir surette taviz verilmemiştir. Aynı şekilde Afrika'da oluşturulan 22 alayın tamamı Sünni kabilelerden seçilmiştir. Bu minvalde, araştırmanın konusu Sultan II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam politikası çerçevesinde Anadolu'daki Hamidiye Alaylarının kuruluşu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sultan II. Abdülhamid, Hamidiye Alayları, İttihad-ı İslam, Aşiretler.

EFFORTS TO REINFORCE ISLAMIC UNION MILITIA: HAMİDİYE REGIMENTS

Abstract

Hamidiye Regiments are light cavalry regiments organized by Abdulhamid II in 1890 that included the members of Sunni tribes. The regiments included nomadic/semi-nomadic Turkish, Arab and Kurdish tribe members. In general, the reasons behind the organization of the Hamidiye Regiments included a defense against the Armenian threat, to control the Iranian border and crossing of the tribes, prevent Russian access

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 31.04.2022, Accepted / Kabul Tarihi: 14.06.2022

* Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı/PH.D. Dicle University, Ziya Gokalp Faculty of Education, Department of Social Studies Education, Turkey, Diyarbakır

e-posta: selamoo8@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6353-7126

* Bu çalışma, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı 2019 yılında yapılan "Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Etkileri (1890-1908)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

to the south and national awareness of the Kurds, recruit new cavalry units, and ensure the obedience of the tribes, etc. The main reason behind these factors was the generalization based on any (single) tribe members included in the regiments.

The review of all tribes included in the Hamidiye Regiments would suggest that they were designed based on the Islamic union policies of Sultan Abdulhamid II and the regiments were organized as militia. Thus, 65 regiments were organized where Turkish-Kurdish-Arab tribe members were recruited in Anatolia. All tribes included in these regiments were strictly Sunni. Similarly, all 22 African regiments included Sunni tribe members. Thus, the current study aimed to scrutinize the organization of the Hamidiye Regiments in Anatolia based on the Islamic union policy of Sultan Abdulhamid II.

Keywords: Ottoman State, Sultan Abdulhamid II, Hamidiye Regiments, Islamic union, tribes.

GİRİŞ

Sultan II. Abdülhamid, Anadolu'daki aşiretlerden Hamidiye Alayları veya benzeri bir oluşuma ihtiyaç duymasının arka planında birden fazla sebep vardır. 93 Harbi pratiğinde II. Abdülhamid, Bedirhan kardeşler ve Şeyh Ubeydullah Nehri İsyanları sonrasında, aşiret ve şeyhleri daha yakından tanımaya ve onlara dair politikalar geliştirmeye başlamıştı. II. Abdülhamid'in bu isyanlar sırasında ve sonrasında aşiret ve şeyhlere yönelik yapıcı politikası saltanatı boyunca devam ettiği görülmüştür. II. Abdülhamid, bu politika doğrultusunda yerel yöneticilere, bölgedeki aşiret reisleri ile samimi ilişkiler kurmaları ve onlara iyi davranmaları konusunda direktifler vermişti. Sultan II. Abdülhamid'in aşiretlere yönelik bu yapıcı politikası, onlardan kurulacak bir ordunun alt yapısını oluşturma çabası olarak da görülebilir. Bu politika bağlamında Hakkâri'ye vali olarak atanan Ethem Paşa etkin rol oynamıştı. Paşa, daimi surette aşiret reisleri ile temas halindeydi. Şeyh Ubeydullah'ın akrabalarından Şeyh Nurullah'ı Kürtlerin reisi olarak atamıştı. Ayrıca vali, Kürt aşiret reisleriyle toplantılar yaparak onlara çok sayıda silah tedarik etmişti¹. Böylece Kürt aşiret ve şeyhlerden oluşan ve Sultana bağlı büyük bir güç oluşturulmayı hedeflenmekteydi. Sultan II. Abdülhamid'in Hamidiye Alayları öncesinde, Kürt aşiretlerini göçebelikten yerleşik hayata geçirmenin formüllerini aramış olması da bir hazırlık süreci olarak görülebilir. Zira Sultan, 1879 tarihinde "...*Taife-i Ekradın tavattun ve iskânlarıyla göçebelik halinden kurtarılarak daire-i medeniyete idhâlleri...*" hakkında ne yapılması gerektiği ile ilgili Meclis-i Vâlâ'da etraflıca tartışılmasını ve buna bir çözüm getirilmesini istemişti². Nitekim çok geçmeden Hamidiye Alayları adı altında bunu gerçekleştirme yolunda ciddi bir adım atıldı.

¹ Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler* (İstanbul: Komal Yayınları, 1992), 101.

² BOA. Y.EE. 72.38. 14 Muharrem 1297.

1889 tarihinde Bab-ı 'Âliye yazılan rapora göre; VI. Orduya son dönemdeki asker alımlarında Rafiziliğin (Şia) çoğaldığı konusunda uyarın ve bunun için acil bir çözüm bulunması gerektiğini belirten bir rapor kaleme alınmıştı. Bunun üzerine Bab-ı 'Âli, IV. Ordunun VI. Ordudan uzak olmasından dolayı, oradaki Sünni Kürt aşiretlerinden asker temini zor olduğundan, kendi bölgelerindeki Sünni Kürt ve Arap aşiretlerden asker temin etmek istemişti. Özellikle Süleymaniye'de bulunan Kürt aşiretlerinin Sünni olmasından dolayı bunlardan herhangi bir sorun çıkmayacağı ancak diğer Arap aşiretlerinin hem göçebe oldukları hem de kendi aralarındaki husumetten dolayı orduya almanın zor olacağı öngörülmüştü. Bu bağlamda Kürt aşiretlerinden oluşturulmak istenen yardımcı kuvvetler için bu aşiretlerin şeyhlerine gidilmesi, bunlara çeşitli hediyelerin verilmesi, devlet nişanıyla taltif edilmeleri ve onlara maaş bağlanması kararlaştırılmıştı. Böylece bu şeyhler üzerinden aşiretleri ikna ederek onlardan yardımcı kuvvetler oluşturulması düşünülmüştü. Bunun yanı sıra aşiretlere cihadın her mümine farz olduğu ve savaşmanın İslamiyet'te büyük bir şeref olduğu anlatılacaktı³. Ne var ki tüm bu çabalardan herhangi bir sonuç elde edilememiş ve VI. Ordu, Kürtlerden yardımcı kuvvetler toplama işinde başarısız olmuştu. Bu yüzden daha kesin bir çözüm bulunması gerektiği inancı başta Sultan II. Abdülhamid olmak üzere Osmanlı devlet adamları arasında yaygın bir görüş haline gelmişti. Sünni Kürt ve Arap aşiretlerini askerî bir sınıf içinde teşkilatlandırılması kararlaştırılmıştı.

VI. Ordu, Kürtlerden yardımcı kuvvet toplamada sonuç alamayınca Sultan II. Abdülhamid, İttihad-ı İslam politikasını genişleterek asayişini sağlamak için bölgedeki şeyhlerden faydalanmayı düşünmüştü. Buna somut örnek olarak Şeyh Ubeydullah verilebilir. Fakat şeyhten beklediğini alamayan Sultan, bölgedeki Sünni aşiretlere yoğunlaşmak zorunda kalmıştı. II. Abdülhamid, devlet idaresine yanaşmayan aşiretleri kendisine bağlamanın formülünü aramıştı⁴. Bu dönemde bölgede aşiretler arasındaki çatışmalar sürekli bir hal almıştı. Bu çatışmalardan faydalanan Kürt aydınları, ileri gelenleri ve şeyhler, Kürt aşiretlerini, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtıyorlardı. Eşkışyalığın giderek yayılması, artan yol kesmeler, kanlı çatışmalar ve kanunsuzluklar bölgeyi bir kaosa sürüklüyordu. Devlet bu durumdan tedirgindi, çünkü nizami birliklerin, bölgede çıkabilecek herhangi bir olayı bastırmaya gücü yetmemekteydi. Dahası Sultan II. Abdülhamid, bölgede çıkabilecek olası bir Ermeni isyanını önleyecek veya bastırabilecek bir durumda da değildi. Ermenilerin, Ermenistan'ı kurma çabaları ülkeyi harabeye çevirmişti. Ayrıca deneyimsiz diplomatların ısrarları altındaki Sultan II. Abdülhamid, Ermeni ihtilalinin mayalandığını görmekte fakat suçluları cezalandıramayan ve ihtilalcileri serbest bırakmaya zorlanan bir hükümdar olarak Müslümanları sahaya çıkarmaktan başka çaresi olmadığına kanaat getirmekteydi⁵. Aksi takdirde dışarıdan ve içeriden gelen baskıların yoğunluğu nedeniyle devlet toprak

³ BOA. MKT. MHM. 500.33. 5 Şubat 1305.

⁴Erdal Gezik, *Dinsel, Etik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler*, Ankara: Kalan Yayınları, 2014), s.39

⁵Mark Sykes, *Darül İslam Osmanlı'nın Şark Bölgesinde Seyahat* (Çev: Hikmet İlhan), (İstanbul: Avesta Yayınları, 2015), 133

kaybedebilirdi. Sultanın, çoğunluğu Sünni olan aşiretlerden silahlı birlikler oluşturup, nizami askerîye içine almaktan başka çaresi yok gibiydi⁶.

1. İttihad-ı İslam/İslam Birliği

XIX. yüzyılın özellikle son döneminde Osmanlı Devleti'ni meşgul eden problemlerin başında dinsel-etnik ayrılıkçı faaliyetler gelmekteydi. Bu yüzyılın dünyasında ulusçuluk yükselmekte, devrimler ve ulusal hareketler iç içe girmekteydi. Almanlar ve İtalyanlar ulusal birliklerine ulaşıırken⁷, 1829'da Yunanistan bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı'dan ayrılan ilk toprak parçası olmuştu. Ardından sırasıyla 1875'te Sırbistan, Karadağ, Bosna, Eflak ve Boğdan tek taraflı olarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. 93 Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti, Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın tam bağımsızlığı ile Bulgaristan'ın özerkliğini tanımak zorunda kalmıştı. İngiltere, Kıbrıs'ı aldıktan sonra 1882 yılında Mısır'ı işgal etmişti. Fransa ise Tunus ve Cezayir'i işgal etmişti. Osmanlı Devleti'nde yaşanan tüm bu gelişmeler, ulus-devlete giden süreçte çekilen sancılardı. Osmanlı Devleti, bahsi geçen merkez ve topraklarda, Müslüman nüfusunun az olması dolayısıyla, hak iddia edememişti⁸. Böylece bu topraklar, Osmanlı Devleti'nden koparken, o bölgelerde yaşayan Müslümanlar, Osmanlı Devleti'nin merkezine göç etmeye başlamıştı⁹.

Kaybedilen topraklar ve sınır daralmasına bağlı olarak devlet, kendisini koruyacak insan gücünden yoksun kalmıştı. Diğer taraftan alternatif olarak özellikle Anadolu ve Afrika coğrafyaları ön plana çıkıyordu. Bu coğrafyalardaki nüfus yoğunluğu ve bu nüfusun Sultan II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam politikasına uygun olarak "Müslüman/Sünni" olması, önemli bir askerî potansiyel sunuyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti askerî bakımdan bu bölgelere öncelik vermeyi tercih etmişti.

Osmanlı Devleti için kopuşların meydana geldiği 93 Harbi ve sonrasındaki gelişmeler karşısında, Osmanlıcılık politikasının sürdürülemeyeceğini anlayan Sultan II. Abdülhamid, İttihad-ı İslam politikasını gütmeye başlamıştı. Sultan II. Abdülhamid'e göre; "...Devlet-i 'Aliyye'nin medar-ı bekası din-i mübin-i İslamiyet olmakla icabına itina ve ahali-i İslamiye'nin Şeriat-ı Muhammediye'nin kaffe-i ahkam-ı celilesine riayeti kamilesi şarttı..."¹⁰

İttihad-ı İslam, II. Abdülhamid ile özdeşleşmişse de daha da geriye götürmek mümkündür. Yusuf Akçura; İttihad-ı İslam, Batı tarafından ortaya atılan bir fikir olmakla beraber, Sultan Abdülaziz döneminde başladığını ve Sultan II. Abdülhamid döneminde özellikle I. Meşrutiyetin ortadan kaldırılmasıyla beraber geniş bir eylem

⁶ Burhan Kocadağ, *Doğu'da Aşiretler, Kürtler, Aleviler* (İstanbul: Can Yayınları, 1997), 154.

⁷ Yalçın Küçük, *Kürtler Üzerinde Tezler* (Ankara: Dönem Yayınları, 1990), 68.

⁸ Uğur Ümit Üngür, *Modern Türkiye'nin İnşası Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 83.

⁹ Mehmet Öz, "Osmanlılar", *DİA*, 2007, 33/532.

¹⁰ Bekir Biçer, "Sultan II. Abdülhamid'in Kürt Politikası", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 9/26 (Haziran 2016), 63.

alanı bulduğunu savunur¹¹. Sultan II. Abdülhamid, İttihad-ı İslam'ı pratize ederek sarayda, toplumda, eğitimde ve dış siyasette etkin bir duruma getirmişti. Sultan II. Abdülhamid, İttihad-ı İslam'ı, Osmanlı memleketinden başlamak suretiyle daha sonra Osmanlının Asya ve Afrika gibi uzak bölgelerde uygulamayı planlamıştı. Bir sonraki adım olarak Müslümanların olduğu bütün yerlerde İttihad-ı İslam projesi uygulamaktı¹². Böylece II. Abdülhamid, Osmanlıları ortak bir eksen “İslam” inancı çerçevesinde toparlamayı/birleştirmeyi hedeflemişti¹³. Batılı devletlere göre; Sultan II. Abdülhamid'in seçtiği İttihad-ı İslam politikası, değersizdi ve bu politika, herhangi bir başarı elde etmeyecekti. Hatta bu politikanın, birkaç sene içerisinde Osmanlı Devleti'nin tümünü “mahv ü perişan”¹⁴. edeceğini öngörmüşlerdi. Batılılarca İttihad-ı İslam politikası değersiz görülmesine rağmen, Müslümanlar “Halife” unvanı için her türlü fedakârlığı yapmaya hazırlardı.

İslamiyet'in doğuşu ile Halifelik makamı İslam âleminde önemli bir yer edinmişti. Araplar halife için “*Emîr el-Mumînîn*”¹⁵ şeklinde bir sıfat kullanmışlardı. Halifeliğin Osmanlı Devleti'ne geçmesi ile beraber halifeye “*Halife-yî Ru-yî Zemin*”¹⁶ denilmiştir. Osmanlı toplumunda halifelik büyük bir manevi etkiye sahipti. Özellikle Kürtler arasında bu etki, oldukça yaygındı. Öyle ki halifeliğin yüceliği için Kürtçe'de pek çok deyim kullanılır¹⁷. Nitekim Anadolu'daki “*Hamidiye Alayları Nizamnamesi*”nin ilk maddesinde “*...Alayları Teşkil-i Muktezay-ı İrade-i Senniye-i Hilafet-Penahidendir...*”¹⁸ demek suretiyle halifelik ön plana çıkarılmıştı.

Göçebe ve yarı göçebe aşiretlere göre, önemli olan Osmanlı Devleti değil, önemli olan halifeydi. Bu bağlamda alaylara katılmak isteyen aşiretlerin yazmış oldukları arzuhallerde, özellikle halifeliğin kutsallığı vurgusu ön plana çıkmıştı.

“*...Asar-ı ulviyet ve sarı cenabı şehriyarileri cümlesinden olan ve hilafet-i İslamiyenin ve taht-ı aliyi necat Osmaniyenin şanı şahametini alaya hadim Ordu-yi Hümayun süvari ihtiyacından dolayı ehemmiyeti fevkaladesi müsellemler bulunan Hamidiye Süvari Alaylarının...*”¹⁹

¹¹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 9.

¹² Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 9.

¹³ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 217.

¹⁴ BOA, Y.EE. 91.139. Leff 2, Zilhicce 1882

¹⁵ Mü'minlerin emiri, Hz. Muhammed'in halifesi, (Padişah). Bu unvan ilk olarak Hz. Ömer'e verilmiştir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitapevi, 2015), 248.

¹⁶ (Yeryüzünün halifesi): Yavuz Sultan Selim'den sonra Osmanlı hükümdarları için kullanılan tabir. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 365.

¹⁷ Bu deyimlerin geniş bilgisi için bkz: Ekrem Cemil Paşa, *Dîroka Kurdîstan Bi Kurteberî*, Enstituya Kurdî Ya Brukselê (Bürüksel: 1995), 227

¹⁸ Tensikat-ı Askeriye Cümlesinden Olarak Hamidiye Süvari Alaylarına Dair Kanunname, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1308, s. 2, ve BOA., A.MKT.MHM. 676. 14.Leff 3, 4 Zilkade 1312.

¹⁹ BOA. Y.EE. 139.56. 3 Kanun-u Sani 1895.

Devletin, “...*Hilafet makamını ve İslam âlemini korumak...*” gayesini iyi okuyan bölge aşiretleri, alaylara dâhil olmak veya alay sayısını artırmak için vermiş oldukları dilekçelerde olabildiğince “*Hilafet*” ve “*İslamiyet’e*” bağlılık vurgusunu yapmışlardı²⁰.

Bölgedeki aşiret mensuplarının Hamidiye Alaylarına katıldıktan sonra da göndermiş oldukları bazı raporlarda Kürt ve Arap aşiretlerinden kurulan bu alaylar ile birlikte İslam’ın cesametinin yeşermesini sağlayan padişah hazretlerine, bütün Müslümanların şükür ve dua ettikleri ifade ederek İslam motiflerini öne sürmeyi ihmal etmemişlerdir²¹. Süvari birliklerinin kurulması Müslümanlar arasında eğitim yoluyla kaynaşma ve yakınlaşmaya sebep olmuştu. Bu yüzden başta İngiltere ve Rusya olmak üzere diğer Batı devletleri arasında çokça konuşulmaya başlanmasına ve tedirgin olmalarına sebebiyet vermişti²². Çünkü Hamidiye Alayları bütün Müslümanların saadetine mucip olacağı inancı güçlü bir şekilde verilmişti²³.

Sultan II. Abdülhamid’in ilk yıllarında, belli başlı Müslüman coğrafyalar ile devlet arasındaki ilişkiler oldukça zayıf bir görüntü sunmaktaydı. Yemen, Hicaz, Basra ve Necef tarafında bulunan ve büyük çoğunluğu Araplardan oluşan bu yerler, merkezden uzaklığı nedeniyle Osmanlı Devleti’ne bağlıydı fakat Osmanlı Devleti’nin hükmü altında değildi. Aynı derecede olmasa bile Suriye ve Filistin için de benzeri bir durum geçerliydi. Yine yarı bağımsız olan Mısır ve iç işlerinde bağımsız olan Cebel-i Lübnan ayrı bir sorun teşkil etmekteydi²⁴. Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı bölgenin büyük çoğunluğu da Müslümandı fakat devletle ilişkileri problemliydi. Hatta bazı yerlerde mezhepsel ayrımlar bile oluşmuştu. Siirt naibi Ahmet Fazıl; buradaki Kürtlerin geneli Şafii mezhebinden olduklarından, Hanefi mezhebinden olanlardan nefret ettiklerini belirtmiştir²⁵. Sultan II. Abdülhamid bu parçalanmışlığı ortadan kaldırmak için İttihad-ı İslam’ı bölgede daha aktif bir şekilde kurmayı amaçlamıştı. Alaylara alınan aşiretlerin Sünni olmaları ve Müslüman nüfus yoğunluğu olan bölgelerde kurulması İttihad-ı İslam politikası ile izah edilebilir. Bu şekilde Müslümanları hem dış hem de iç tehlikelerden koruyacak bir süvari ordu hazır kıta olacaktı. Dolayısıyla Hamidiye Alaylarının Sultan II. Abdülhamid’in İttihad-ı İslam ideolojisine hizmet edecek en önemli milis kuvveti olduğunu söylemek mümkündür.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, Balkan sorununa, reform programlarına ve Batı’ya o kadar çok yoğunlaşmıştı ki, Doğu’daki Müslüman dünyasıyla devam eden bağlar unutulmuştu²⁶. Bu bağlamda XIX. yüzyılın sonunda Müslüman dünyasında

²⁰ BOA. Y.PRK. EŞA. 30.35. 5 Haziran 1314.

²¹ BOA. Y.PRK. AZN. 05.23. 23 Mart 1308.

²² BOA. Y.PRK. AZN. 05.23. 23 Mart 1308.

²³ BOA. Y.PRK. UM. 12.36. Leff 02, 10 Recep 1310.

²⁴ BOA. Y.EE. 91.39. Leff 4, Zilhicce 1882.

²⁵ Bu husus: “...*Gariptir ki Cum’a günü hutbelerde halife-i müslimine duayı hutbeden hariç bırakılmak...*” şeklinde ifade edilmektedir. BOA. YEE. 131.32. Leff 4. 7 Eylül 1311.

²⁶ Roderic, H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876*, (Çev: Osman Akınhay), (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005), 283.

çözülme, bölünme yaşanmışken, Kürt ve Arap aşiretleri arasında çatışmalar hat safhaya ulaşmıştı. II. Abdülhamid bu gidişatı önemli ölçüde değiştiren bir strateji izledi. Sultana sadakat ve Müslüman kimliğinin ön plana çıktığı bu stratejide İslam dünyasına ve Müslümanlara daha fazla önem verildi.

Sultan II. Abdülhamid'in üzerinde titizlikle durduğu hususlardan birisi de İslam dünyasının güvenliği meselesiydi. Bundan dolayı onun döneminde Osmanlı memleketinin birçok yerinde askerî okullar açılmıştı. 1876-1886 yıllarında Bağdat'ta, 1877'de Beyrut'a ve Şam'da, 1879'da Edirne'de, 1881-82-83-84 yıllarında Diyarbakır, Bursa, Manastır, Elazığ, Erzincan, Trabzon, Erzurum, Halep, Sivas, Kastamonu, Trablus'ta, 1886'da San'a'da, 1890'da Van'da ve Bitlis'te, 1892'de Süleymaniye'de, Bingazi'de ve 1893 yılında Musul, Üsküp ve Taiz-Yemen'de okullar açılmıştı²⁷. Sultan II. Abdülhamid'in açtığı askerî okulların çoğunlukla Müslümanların yoğunlukta olduğu yerlerde olması, güvenlik ve asayişin yanında İttihad-ı İslam ile de açıklanabilir. Hamidiye Alaylarından sonra kurulan Aşiret Mektepleri ve bu mektebe alınan aşiret reislerinin çocuklarına verilen eğitim de İttihad-ı İslam ideolojisinin önemli bir parçasıydı²⁸.

2. Trablusgarp ve Bingazi'de Hamidiye Alayları

Hamidiye Alayları, İslam Dünyasının güvenliği ile ilişkili bir proje olarak değerlendiriliyordu. Anadolu'da kurulan Hamidiye Alaylarının 1891 tarihindeki nizamnamenin 19. maddesinde Hamidiye Süvari Alayları askerlerinin Arap, Kürt ve Karapapak/Türkmen aşiretlerinden²⁹ oluştuğunu belirtirken, 1896 nizamnamesinin ilk maddesinde ise Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerindeki aşiretlerden³⁰ teşkil edileceğini belirtmişti. Bu madde Hamidiye Alaylarının sadece Anadolu ile sınırlı olmadığını göstermekteydi³¹. Nitekim Afrika'da da Hamidiye Alayları teşkil edilmişti. Burada kurulan alaylara sadece Müslüman/Sünni kesimi alınmıştı. Trablusgarp ve Bingazi'de kurulan alaylar için bölgedeki şeyhlerin desteği alınmıştı. Afrika'da etkin olan Senûsî Şeyhleri ile II. Abdülhamid arasındaki münasebetler bu çerçevede olmuş ve Sultan II. Abdülhamid, Afrika'daki Senûsî tarikatı ile ilişkileri sağlamlaştırmıştı. Hem II. Abdülhamid hem de Senûsî Şeyhi karşılıklı olarak birbirlerine hediyeler göndermiş ve bu durum devlet-tarikat bağlılığı pekiştirmişti³². Bu şekilde Trablusgarp ve Bingazi'de oluşturulmaya başlanan Hamidiye Alayları için Anadolu'daki alaylardan sorumlu olan

²⁷ Edward J. Erickson-Mesut Uyar, *Osmanlı Askerî Tarihi*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları 2014), s.410

²⁸ Nathalia Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (Çev: Ali Berktaş), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 265.

²⁹Hamidiye Tensikat-ı, 1891, 6.

³⁰ Hamidiye Hafif Süvari Alayları Kanunname-i Hümayun, 1896, 3.

³¹ Hamidiye Alayları ile ilgili yapılan arşiv taraması sonucunda Alayların sadece Anadolu'da kurulmadığı, bunun yanında Trablusgarp ve Bingazi'de de kurulmuş olduğu tespit edilmiştir. Afrika'da kurulan alaylarla ilgili yeteri kadar vesika elde edilememiştir. Bu konuda bkz: İbrahim Özcoşar-Abdusselam Ertekin, "İttihad-ı İslam Siyasetinin Milis Kuvvetleri: Hamidiye Alayları-Afrika Örneği", *Sultan II. Abdülhamid'in Jeostratejisi ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (04.05 Ekim 2018), Doğu Afrika Araştırmaları Enstitüsü, (Ankara: 2018), 253.

³² Sadık el-Müeyyed, *Afrika Sahrâ-yı Kebîri'de Seyahat (Bir Osmanlı Zabitinin Büyük Sahra'da Seyahati)*, (çev. İdris Bostan), (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015), XIII.

Şakir Paşa yetkilendirilmişti. Trablusgarp'ta yetmiş piyade ve on sekiz süvari ile Hamidiye Alayları kurulmuştu³³. Bingazi'de ise üç piyade, dört alay, on iki tabur ve yirmi bölük ile Hamidiye Alayları kurulmuştu³⁴.

Resim: 1. Trablusgarp'ta Hamidiye Alaylarına Katılan Kabileler³⁵

Afrika'daki alaylar kurulduktan sonra 45 maddelik bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamnamenin ilk maddesinde:

“Memleketin ta'diyat ve tecavüzat ve ecabinden muhafazası ve kuvve-i umumiye-i Osmaniyenin tezyid-i maksadı meşru'una binaen Trablusgarp vilayeti ile Bingazi sancağının meskûn ve ğayrı meskûn ahali-yi İslamiyesi Asakir-i Hamidiye namı celiliyle olacak...36”

demek sureti ile İslamiyet ve halifeliği ön plana çıkarılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin Afrika'da yapmak istediği şeyi İttihad-ı İslam politikası çerçevesinde buradaki halkı halifenin etrafında birleştirmekti. Bu doğrultuda Hamidiye Alayları İttihad-ı İslam'ın etkili araçlarından birisi olmuştur. Avrupa devletlerinin Afrika'ya sızmasını durdurmak için sultanın elindeki tek silah halifelikti. Bu silahı kullanmak için en iyi aracı ise Hamidiye Alayları gibi askeri bir gücün tesisiydi. Demir yolu ve telgraf hatlarının yapımı gibi oldukça farklı yazışmalarda sık sık halifelik ve ehl-i İslam vurgusu yapılması da bölgede İttihad-ı İslam politikasının her alanda uygulandığının bir göstergesidir.

³³ BOA. Y.PRK. UM. 41.22. 21 Şubat 1313.

³⁴ BOA. Y.PRK. ASK.175.73.Leff 2. 23 Cemadiyel-Evvel 1317.

³⁵ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Andülhamid Han Fotoğraf Albümü.

³⁶BOA. Y.MTV. 166.36. Leff.2. 6 Rabiul-Ahir 1315.

3. Anadolu'da Hamidiye Alayları

Sultan II. Abdülhamid'in çabaları ve ısrarlarıyla 17 Zilhicce 1307/20 Temmuz 1306/1 Ağustos 1890 yılında IV. Ordu bünyesinde Hamidiye Alayları kurulmaya başlanmıştır³⁷.

Resim 2. IV. Ordu Merkezi Erzincan'da Aşiretlerin Alaylara Kabul Töreni³⁸

Hamidiye Alaylarına alımların başlaması ile birlikte Aşiretler evvela temkinli davranmışlardır. Bölgedeki aşiret reisleri Hamidiye Alaylarının ne olduğunu kısa sürede anladılar. Hamidiye Alaylarına katılmalarının menfaatlerine uygun olduğunu anlayan aşiret reisleri, vakit kaybetmeden IV. Ordu-yi Hümayuna giderek Hamidiye Alaylarına girme isteklerini bildirmişlerdi. Hamidiye Alaylarına katılmak isteyen herhangi bir aşiret, IV. Ordu-yi Hümayuna gidip çıkaracağı alay sayısını taahhüt ederdi ve akabinde bunu merkeze bildirirdi. Mesela Sipki Aşireti'nin Ürekli kabilesi reisi Ali ve Derceklî Kabilesi Ahmet 2 alay çıkaracaklarını taahhüt ettikten sonra yazmış oldukları dilekçede “...Hizmet-i mukaddese-i hazret-i hilâfet-penâhîlerine kabul şerefine... hazret-i zil'lilahileri uğrunda mal ve canları feda edercesine çalışmak ahz-ı amelimizdir...”³⁹ Hamidiye Alaylarına bu şekilde başvuran aşiretler, başvuruları kabul edildikten sonra şükranlarını belirtmek için yazdıkları dilekçelerde “...hazret-i zillullahi kafe-i efradımıza hayat-ı taze ihsan...”ettiğini söylemekten çekinmemişlerdi⁴⁰. Mesela Cemedanlı, Hesenanlı, Sıpkî,

³⁷ BOA. Y.EE.139.14. 10 Mart 1892.

³⁸ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümü.

³⁹BOA. Y.PRK. AZJ. 018.062. Leff 2.16 Şubat Sene 1306.

⁴⁰BOA. Y. PRK. AZJ. 18.64. 18 Şubat 1306.

Cibranlı ve Karapapak aşiretlerinin alaylara kabul edildikten sonra padişaha hitaben yazdıkları bir dilekçede;

“Mukaddes cihat hizmeti için padişahımıza canımızı ve malımızı feda etmek, dinin farzlarından biri iken, bu vazifemizi şu ana kadar yerine getirmediğimizden dolayı esef duymaktayız.....Teşkilata katılmamızdan dolayı padişahımızın hayır ve duaları ile secdeyi şükür edip alnımızı yere koyarak ağlaya ağlaya ‘...refi bargâh-ı ahadiyet eylediğimizi ve evlad-ı ‘iyal ve can ve malımızı tahsil-i rızayı hilafetpenahi için feda edeceklerini yazmışlardı. ...’⁴¹

Dilekçelerin satır aralarına bakıldığında aşiretler, alayların İttihad-ı İslam politikasının bir merhalesi olduklarını anlamışlardı. Bölgedeki aşiretler alaylara kayıt yapmak için gönderdiği dilekçelerden anlaşıldığına göre, hilafet bayrağı altında birleşmeyi benimsemişlerdir. Sultanı halife olarak kabul etmiş ve yapılacak savaşlarda Osmanlı saflarında yer almaları dolayısıyla da hilafet yolunda yapacakları savaş cihad olarak telakki etmişlerdi. Böyle bir cihad onlar için bir şeref olduğunu ve bu uğurda canlarını ve mallarını vereceklerini taahhüt ediyorlardı. Hamidiye Alaylarına dahil olunan aşiret reisleri kendilerini halifeden dolayı İslam’ın askerleri olarak görüyor ve bu şekilde muamele görmek istiyorlardı⁴².

Bölgedeki aşiretler belki de ilk defa Osmanlı Devleti’nin onlar için yapmak istediği bir reforma karşı çıkmamış hatta hiçbir baskı ve ısrar olmadan kendi arzu ve istekleri ile Hamidiye Alaylarına yazılmışlardı. Öyle ki sıra kendilerine gelsin diye sabırsızlıkla IV. Ordu mıntıkasında beklemişlerdi. Bu derece yoğun başvurular olmasına rağmen bütün aşiretler alaylara dahil edilmemiştir. Bunun için de bazı kıstaslar getirilmişti. Nitekim Hamidiye Alayları Tensikatının 1. maddesi bu duruma şu şekilde açıklık getirmiştir.

“...husûsiyet-i hâlleri şimdîye kadar tamâmıyla intizâm-ı askerî altında olarak hizmet-i askerîyede bulunamayan ve cündilik ile meşhûr ve me lûf oldukları halde Haymenişîn olan efrâd-ı aşâyirden müceddeden “Asâkir-i Hamîdiye” nâm-ı celîliyle süvârî aşâyir alayları teşkîli muktezây-ı irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîdendir⁴³.”

Buna göre; Hamidiye Alaylarının esasını oluşturanlar, kur’a çekimine katılmayan ve askerlik görevini yerine getirmeyen göçebe-yarı göçebe aşiretlerdi. Alaylar, askerlik yapan ve sayımlara tabi tutulan yerleşik aşiretleri kapsamıyordu⁴⁴. Hamidiye Alayları, düzenli ordunun sayısına zarar vermeyecek; yani askere alma kanununun hükümleri kendilerine uygulanmayan ve devlete vergisini vermeyen aşiret mensuplarından teşkil

⁴¹ Bu dilekçeyi yazarlar şunlardır. Sıpkı Aşiretinden Yusuf, Bedi’, Hasan Tahsin, Hüseyin Hüsnü, Ahmet, Hesenanlı Aşiretinden Yusuf, Murat, Mehmet Nuri, Cibranlı Aşiretinden, Hüseyin Hasan, Hasan, Süleyman Muhammed, Mahmud, Karapapak Saraçlı Kabilesinden, Ali, Abdullah, Hüseyin, Mehmet Taştan, Musa, Süleyman, BOA. Y.PRK. AZJ. 18.64. 17 Şubat 1306.

⁴² BOA. DH. TMIK.M.43.32.Leff 2.13 Teşrin-i Sani 1317.

⁴³Hamidiye Tensikat-1, 1891, s.1. Madde. 1.

⁴⁴BOA. DH. MKT. 1933.99. 5 Mart 1308.

edilmiştir. Devletin böyle bir uygulamaya gitmesinin temel sebebi bir nevi kayıt dışı insan ve mali kaynakları kayıt altına almaktır. Vesikalardan anlaşıldığı kadarı ile Hamidiye Alaylarına dâhil olma şartlarını taşımayan aşiret veya aşiret mensuplarına hiçbir şekilde taviz verilmemiştir. Sultan II. Abdülhamid'in, bu duruma kesinlikle cevaz vermediği görülmüştür. Sultan II. Abdülhamid, vesikalarda gayet net bir şekilde

"... veli nimet bi-minnetimiz şevketmeâb efendimiz hazretlerinin ârzu-yı mülükâneleri kuvve-i muntazamın mevcuduna hâlel getirilmeyerek yani ahz-ı asker kanunname-i hümâyûn âhkâmı haklarında icra edilemeyen 'aşairden süvari alayları teşkili..."⁴⁵

ifade etmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Hamidiye Alaylarına alınacak aşiretler;

- Sünni aşiretler/kabilelerden seçilecekti.
- Aşiretler göçebe veya yarı göçebe olacaktı.

Hedefteki aşiretlerin göçebe ve yarı göçebe olmasının temel sebebi süvarilikte mahir olmalarıydı. Bu doğrultuda Hamidiye Alaylarına yazılmak için başvuran aşiretler evvela bu iki şarta sahip olması gerekmektedir. Osmanlı-İran sınırındaki bir aşiretin Hamidiye Alaylarına katılma talebi ciddi bir inceleme sonrasında kabul edilirdi. Bu incelemenin ana konusu Şiilikti. Mesela Osmanlı Devleti'nden sığınma talebinde bulunan Şikak Aşireti reisi Mehmet Ağa ve aşiret mensupları hakkında detaylı bir araştırma yapılmıştı. Bu araştırma sonucunda aşiretin tamamının Kürt halkından olup aynı zamanda Hanefi mezhebine bağlı olduğu ve aralarında hiçbir Şii mensubun bulunmadığı tespit edilmişti. Bu aşiretin, Osmanlı tarafına geçmesinde herhangi bir sakınca görülmemiş ve bu aşiret Hamidiye Alaylarına dâhil edilmişti⁴⁶.

Bir alayın oluşumu şu şekildeydi. Aşiret reisi aynı zamanda alayın da başıydı. Alayın başı, yüzbaşı, binbaşı, kaymakam ve paşa rütbesi alabilmekteydi. Bir alay, alay reisinin dışında birinci ve ikinci binbaşılar, birinci kâtip ve ikinci kâtip, kolağası, mülazım ve mülazım vekili, yüzbaşı ve yüzbaşı vekili, sancaktar, tercüman ve imamdan oluşmaktaydı. Bunların tamamı Müslüman olmak zorundaydı. Şayet aksi bir durum olursa derhal müdahale edilirdi. Mesela Miran Aşireti reisi Mustafa Paşa, aşiretinden okuma yazma bileni bulamadığından Keldanilerden iki kâtip almıştı. Tahkikat sonucunda bunlar tespit edilmiş ve derhal görevden alınmıştı⁴⁷.

Hamidiye Alaylarına başvuran ve alınmayan sadece aşiretler değildi. İttihad-ı İslam politikası gereği bölgede bulunan gayrimüslimler, Aleviler ve Yezidiler alaylara dâhil edilmemişlerdi. Mesela Dersim Aşiretleri ile Varto'nun Hormeki Alevi Aşiretleri Hamidiye Alaylarına dâhil olmak istemişlerdi⁴⁸. Özellikle Muş'un Varto ilçesinde sakin Alevi Hormeki Aşireti Reisi Selim Bey Hamidiye Alaylarına dâhil olmak için belli

⁴⁵ BOA. Y.MTV. 73.66. Leff 02. 18 Kanun-u Evvel 1308.

⁴⁶ BOA. Y.A.RES. 63.46. Leff 2, 3 Mart 1309.

⁴⁷ BOA. DH. TMIK. M. 132.53. 22 Cemadiyel-Ahir 1320.

⁴⁸ BOA. Y.PRK. AZJ. 33.70. 30 Temmuz 1312.

aralıklarla Bab-ı ‘Âlî’ye yüz den fazla dilekçe göndermesine rağmen alaylara girmek için olumlu cevap alamamıştı⁴⁹. Aynı şekilde Musul, Diyarbakır ve Hakkari civarında sakin Yezidi Aşiretlerde Hamidiye Alaylarına başvurmalarına rağmen teşkilata alınmamışlardır⁵⁰. Bunlar İttihad-ı İslam ideolojisine uymadıkları için alaylara dâhil edilmemişti.

II. Abdülhamid İslam’ı, “*ilkel kalmış*” Arap/Kürt uyrukları için devletin amaçlarına yönelmeyi kolaylaştırıcı bir araç şeklinde kullanarak kendisinin merkezde olduğu bir “*devlete bağlılık*” ülküsü oluşturmak istemişti⁵¹. Ayrıca Hamidiye Alaylarını kurarak bölgede muhalif ve etnik bir yapılanmanın önüne, İslamlaştırma siyaseti ile geçmeyi hedeflemişti. Böylece Sünni unsurlar Osmanlı Devleti’nde ayrıcalıklı bir konuma geleceklerdi⁵². Bu bağlamda Sultan II. Abdülhamid, Hamidiye Alayları ile birlikte hem hilafetin hem de payitahtın koruyuculuğunu dindaşları olan Kürt-Arap-Terekeme⁵³ aşiretlerine teslim etmişti. Nitekim 1891 Hamidiye Alayları nizamnamesinin 10. Maddesi:

“Hamidiye alaylarını teşkil edecek efrâd içinden ve hüsn-i ahlâk eshâbından olmak üzere her alaydan iki çavuş intihâp olunup bunlar ordû-yi hümâyunlar merkezinde müteşekkil mekteb alayında lâ akall altı ay ta’lîm ve ta’allüm ettirildikten sonra bi’l-münâvebe iki sene müddet istihdâm olunmak üzere merkez saltanata i’zâm ve taraf-ı eşref-i hazret-i şehriyâriden tahsîs buyurulacak mahallerde ikâme ve iskân olunacaklardır. İşbu çavuşlar mülâzimlik rütbesiyle ve içlerinden yararlıları zuhûr edipde merkez saltanatda ki hizmeti müddetinde terfi’-i rütbe etmiş olanları var ise bir rütbe daha terfi’iyle memleketlerine i’âde olunacaklardır⁵⁴”.

Bu karar doğrultusunda 1896 tarihinde başkenti ve dolayısıyla padişahı/halifeyi korumak için İstanbul’a Hesenanlı, Heyderanlı ve Karapapak aşiretlerinden her biri birer süvari bölüğü gönderdiği görülmüştür⁵⁵. Bu aşiret mensupları altı ay kaldıktan sonra memleketlerine dönmüşlerdi.

⁴⁹ BOA. DH. TMIK. M. 191. 05. 1 Kanun-u Sani 1320.

⁵⁰ BOA. Y.EE. 139.15. Leff 2. 23 Mart 1892.

⁵¹ İbrahim Özcoşar, *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, (Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018), 218.

⁵² Hams-Lukas Kieser, *İskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, (Çev. Atilla Dirim), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 206.

⁵³ Terekeme. Karapapak.

⁵⁴ Hamidiye Alaylarını oluşturan kişiler arasında güzel ahlaklı olmak şartı ile her alaydan iki çavuş seçilecektir. Bunlar Ordu-yi Hümayun merkezinde bulunan alay mekteplerinde en az 6 ay eğitim aldıktan sonra sırayla ikişer sene istihdam edilmek üzere İstanbul’a gönderilecekler. Daha sonra padişah tarafından tahsis edilecek yerlere yerleştirilirler. Bu çavuşlar mülazımlık rütbesi ile ve içlerinden faydalı olanlar, İstanbul’daki hizmetlerinde terfi edilmiş olanlar var ise bir rütbe daha verilerek memleketlerine gönderileceklerdir. Hamidiye Tensikat-ı, 1891, madde 10, s. 5.

⁵⁵ TNA., F.O., Turkey No: 243, Graves’ten Herbert’e, Erzurum, 28 Mayıs 1896.

Resim: 3. Hamidiye Süvari Alayları⁵⁶

II. Abdülhamid dönemin konjonktürünü yansıtan iç ve dış dinamikler bağlamında bölgedeki aşiretler ile önceki dönemlerden farklı olarak daha yakın ve doğrudan bir ilişki kurma siyasetini izlemişti. Sultan, aşiretleri devletin merkezileşme politikası açısından dengeleyici bir güç olarak görmekteydi⁵⁷. Aşiretler de İttihad-ı İslam politikasının önemli bir parçası olarak görüldüğünden, bölgede Kürt-Müslüman kimliğinin daha çok vurgulanarak desteklenmesi, göçebe aşiretlerinin yerleşik hayata geçirilmesi suretiyle medenileştirilmesi ve eğitimi yaygınlaştırarak merkezi değerlerin benimsetilmesi amaçlanmıştı⁵⁸. Böylece İttihad-ı İslam politikası çerçevesinde aşiretler merkeze bağlı süvarilere dönüştürülmek amaçlanmıştı.

Sultan II. Abdülhamid, Kürt rüesasına yönelik İttihad-ı İslam politikasını Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerindeki diğer aşiretler/kabileler ile paralel şekilde yürütmüştür. Sultan II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam politikası bağlamında iyi ilişkiler kurduğu kimselerin sarayda ağırlanan misafirlerin kimliklerine bakıldığında, bu politika daha iyi anlaşılmaktadır. Tahsin Paşaya göre; Sultan Abdülhamid'in daimi misafirleri vardı. Bunlar ülkenin farklı yerlerinden gelen, genellikle Kürt rüesası ve Arap ulemasından insanlardı. Bunların bir kısmı misafirhane-i hümayun denilen dairede kalırlardı. Yemekleri saray mutfağından gider ve hazine-i hassadan kendilerine maaş verilirdi⁵⁹. Ayşe Osmanoğlu, saraya gelen yüzlerce Arap misafirin tuhaf kıyafetli ve sarıklı olduğunu

⁵⁶ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümü.

⁵⁷ Kürdistan Gazetesi, S.35, 1 Mayıs 1899.

⁵⁸ Djene Rhys Bajalan, *Jön Kürtler Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Kürt Hareketi (1898-1914)*, (Çev. Burcu Yalçınkaya), (İstanbul: Avesta Yayınları 2010), 71-72.

⁵⁹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid : Tahsin Paşa'nın Yıldız hatıraları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999), 40.

yazarak, bunların “Zafir Efendi Tekkesinde babam tarafından yaptırılan misafirhanede kaldıklarını” belirtmektedir⁶⁰. Sarayda ağırlanan misafirlerin tamamı padişahın İttihad-ı İslam politikası gereği Müslüman olduğu görülmektedir.

SONUÇ

II. Abdülhamid, orduya ayrı bir önem vermiş ve bu doğrultuda birçok adım atmıştı. Bu adımlardan en önemlisi yerel güçlerden asker teşkil etmek olmuştu. Bu doğrultuda ilkin Yemen bölgesinde “Asakir-i Hamidiye” adında mahalli ölçekte bir güç oluşturmuştu. Daha sonra bunun genişletilmiş şekli olan Hamidiye Alaylarını oluşturmuştu. II. Abdülhamid, Hamidiye Alaylarını devletin kontrolü sağlamada zorlandığı ve aşiret yapısının güçlü olduğu Afrika ve Anadolu coğrafyasında kurmuştu. Bu bağlamda bu coğrafyalarda yaşayan Türk (Karapapak-Terekeme) Kürt/Arap aşiret/kabilelerden Hamidiye Alayları adı altında teşkil etmişti.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren emirliklerden sonra kendi başlarına hareket eden aşiretlere yönelik bir politika geliştirmek zorunda kalmıştı. Bu bağlamda en belirgin politikayı Sultan II. Abdülhamid’in Kürt rüesasına karşı geliştirdiği İttihad-ı İslam politikası oluşturmuştur. Hem Bedirhan Beyin çocukları Hüseyin ve Osman Beyin isyanları hem de Şeyh Ubeydullah İsyanında bu politika bariz bir şekilde görülmüştür.

Sultan II. Abdülhamid, İttihad-ı İslam ideolojisini yönetsel olarak kabul etmiş ve bu suretle yaptığı reformları bu ideoloji çerçevesinde gerçekleştirmeye çabalamıştı. Bu bağlamda Hamidiye Alayları bu ideolojinin önemli bir merhalesini oluşturmuştu. Çünkü Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı memleketinin ve halifesinin koruyuculuğunu bunlara vermeyi amaçlamıştı. II. Abdülhamid, Hamidiye Alayları ile bir nevi İttihad-ı İslam’ın kurucu milislerini oluşturmaya çalışmıştı. Bu bağlamda padişahı ve başkenti korumak üzere her altı ayda bir değişmek suretiyle Hamidiye Alayları mensupları İstanbul’da bulunmuşlardı. Bu uygulama Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerindeki kuloğullarına benzemektedir. Bu açıdan Hamidiye Alaylarına dâhil olan aşiretlerin tamamının Müslüman olması ve padişaha sadakat ile bağlı olması bu ideolojiyi desteklemiştir. Böylece Sultan II. Abdülhamid ile aşiretler arasında Sünni İslam üzerinden bir ittifakla, devleti yeniden eski gücüne kavuşturma konusunda bir mutabakat sağlanmıştı.

Hamidiye Alayları, devlet-aşiret barışı olarak da tanımlanabilir. Bu bağlamda Sultan II. Abdülhamid, Hamidiye Alayları ile aşiretleri, yönetimi altında birleştirmeyi amaçlamış ve bunda da başarı elde etmişti. Hamidiye Alaylarına dâhil olan aşiret reisleri padişaha dolayısıyla Halifeye sadık kalmış ve padişaha bağlılıklarını her fırsatta dillendirmişlerdi.

⁶⁰ Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 27.

KAYNAKÇA

- BOA. A.MKT. MHM. 676. 14. Leff 3, 4 Zilkade 1312
BOA. Y.A.RES. 63.46. Leff 2, 3 Mart 1309
BOA. DH. TMIK.M.43.32. Leff 2.13 Teşrin-i Sani 1317
BOA. DH. MKT. 1933.99. 5 Mart 1308
BOA. DH. TMIK. M. 132.53. 22 Cemadiyel-Ahir 1320
BOA. DH. TMIK. M. 191. 05. 1 Kanun-u Sani 1320
BOA. Y.EE. 72.38. 14 Muharrem 1297
BOA, Y.EE. 91.139. Leff 2, Zilhicce 1882
BOA. Y.EE. 139.56. 3 Kanun-u Sani 1895
BOA. Y.EE. 91.39. Leff 4, Zilhicce 1882
BOA. YEE. 131.32. Leff 4. 7 Eylül 1311
BOA. Y.EE.139.14. 10 Mart 1892
BOA. Y.EE. 139.15. Leff 2. 23 Mart 1892
BOA. MKT. MHM. 500.33. 5 Şubat 1305
BOA. Y.MTV. 73.66. Leff 02. 18 Kanun-u Evvel 1308
BOA. Y.MTV. 166.36. Leff.2. 6 Rabiul-Ahir 1315
BOA. Y.PRK. ASK.175.73. Leff 2. 23 Cemadiyel-Evvel 1317
BOA. Y.PRK. AZJ. 018.062. Leff 2.16 Şubat Sene 1306
BOA. Y. PRK. AZJ. 18.64. 18 Şubat 1306
BOA. Y.PRK. AZJ. 18.64. 17 Şubat 1306
BOA. Y.PRK. AZJ. 33.70. 30 Temmuz 1312
BOA. Y.PRK. AZN. 05.23. 23 Mart 1308
BOA. Y.PRK. AZN. 05.23. 23 Mart 1308
BOA. Y.PRK. EŞA. 30.35. 5 Haziran 1314
BOA. Y.PRK. UM. 12.36. Leff 02, 10 Recep 1310
BOA. Y.PRK. UM. 41.22. 21 Şubat 1313

Tensikat-ı Askerîye Cümlesinden Olarak Hamidiye Süvari Alaylarına Dair Kanunname, Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1308.

Hamidiye Hafif Süvari Alayları Kanunname-i Hümayun, Dersaadet: 1896.

Akçura, Yusuf. *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s.9

Biçer, Bekir, "Sultan II. Abdülhamid'in Kürt Politikası", *Tarih Okulu dergisi (TOD)*, Yıl 9. Sayı: XXVI, Haziran 2016.

Bajalan, Djene Rhys. *Jön Kürtler Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Kürt Hareketi (1898-1914)*, (Çev. Burcu Yalçinkaya), İstanbul: Avesta Yayınları 2010.

Cemil Paşa, Ekrem. *Dîroka Kurdîstan Bi Kurteberî*, Enstituya Kurdî Ya Brukselê, Bürüksel: 1995.

Clayer, Nathalia. *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (Çev: Ali Berktaş), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitapevi, 2015.

Gezik, Erdal. *Dinsel, Etik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler*, Ankara: Kalan Yayınları, 2014.

Halfin. *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, İstanbul: Komal Yayınları, 1992.

H. Davison, Roderic. *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876*, (Çev: Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005.

J. Erickson, Edward ve Uyar, Mesut; *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Küçük, Yalçın. *Kürtler Üzerinde Tezler*, Ankara: Dönem Yayınları, 1990.

Kocadağ, Burhan. *Doğu'da Aşiretler, Kürtler, Aleviler*, İstanbul: Can Yayınları, 1997.

Lukas Kieser, Hams. *İskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, (Çev. Atilla Dirim), İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Mark Sykes, *Darül İslam Osmanlı'nın Şark Bölgesinde Seyahat*, (Çev: Hikmet İlhan), İstanbul: Avesta Yayınları, 2015.

Osmanoğlu, Ayşe. *Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2018 s.27.

Özcoşar İbrahim- Ertekin, Abdusselam. "İttihad-ı İslam Siyasetinin Milis Kuvvetleri: Hamidiye Alayları-Afrika Örneği", *Sultan II. Abdülhamid'in Jeostratejisi ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (04.05 Ekim 2018), Doğu Afrika Araştırmaları Enstitüsü, Ankara: 2018.

Özcoşar, İbrahim. *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018, s.218.

Öz, Mehmet. "Osmanlılar", *DİA*, C.33, 2007,

Sadık El-Müeyyed, *Afrika Sahrâ-yı Kebîri'de Seyahat (Bir Osmanlı Zabitinin Büyük Sahra'da Seyahati)*, (çev. İdris Bostan), İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.

Tahsin Paşa. *Sultan Abdülhamid : Tahsin Paşa'nın Yıldız hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999.

Üngür Ümit, Uğur. *Modern Türkiye'nin İnşası Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.